

بررسی ویژگی‌های معماری و هنر ادوار مختلف در مسجد جمعه اردبیل^۱

مصطفویه بیدبرگ^{۱*}، حبیب شهبازی شیران^۲، فاطمه بیدبرگ^۲

۱. کارشناس ارشد باستان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی.

۲. استادیار گروه باستان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی

۳. کارشناس ارشد باستان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی

masomeh.bidbarg@gmail.com

چکیده

مسجد جمعه اردبیل به لحاظ هنر و معماری اهمیت چشمگیری دارد. شکوه و جلال این مسجد بخاطر الحالات عصر سلجوقی؛ یعنی چهارطاق و ایوان می‌باشد. از آنجا که تقریباً اثرات مکتوب جامع و کامل چندانی در میان پژوهش‌های مرتبط با بنای مسجد جامع اردبیل که شیوه‌های معماری و هنر آن را مورد توجه قرار دهد، وجود ندارد، بنابراین هدف اصلی این پژوهش، شناسایی ویژگی‌های ساختاری و کالبدی، معماری و هنر این بنای تاریخی در ادوار مختلف است و با توجه به اینکه این مسجد بازتاب کننده هنر و معماری ادوار مختلف در اردبیل می‌باشد، شناسایی و مطالعه ویژگی‌های این مسجد، می‌تواند کمک مؤثری به شناخت هر چه بیشتر این بنای تاریخی باشد. روش تحقیق در این پژوهش به صورت میدانی و کتابخانه‌ای؛ از نوع کیفی و با رویکرد توصیفی-تحلیلی است. طبق تحقیقات انجام شده مشخص شد که پلان جمعه مسجد برگرفته از بنای زمان ساسانی و مساجد پیش‌تر است و معماری این بنا از ویژگی‌های بومی و محلی مانند ترکیب چهارطاق و ایوان که نسبت به فرم چهارایوانی فرمی بسته‌تر می‌باشد، و در نواحی سردسیر رواج بیشتری دارد، برخوردار است.

واژگان کلیدی: جمعه مسجد اردبیل، هنر و معماری، دوره سلجوقی، کالبد بنا

مقدمه

در میان اندازه‌های درونی هر شهر، نیایشگاه‌ها همواره از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده و از لحاظ معماری نیز بهترین و پیشرفت‌ترین تکنیک‌ها در آن به کار گرفته شده است. با ورود اسلام به این سرزمین احداث مسجد بیش از هر بنای دیگر مورد توجه قرار گرفت (کیانی، ۱۳۹۱: ۲). مسجد جامع اردبیل که نام عامتر آن در بین اهالی به "جمعه مسجد" شهرت دارد، در زمره‌ی بنایهای نادر و استثنایی دوره اسلامی است. هنوز درمورد پیدایش و سیر تحول و چگونگی انهدام این بنای مکعبی مطالعات اساسی صورت نگرفته است. هنوز ارتباط بنای موجود با شبکه وسیعی که منهدم شده به روشی معلوم نیست و کسی نمی‌داند چرا از یک مجموعه فقط بقایای گنبذ مخروبه و گنبذخانه و ایوانی که بعدها تغییر شکل داده و به شیستان سرپوشیده تبدیل شده و منار تک مهجور افتاده، چیز دیگری بر جای نیست. حتی پاره‌ای از صاحب نظران درمورد کاربرد آن به عنوان مسجد تردید دارند؛ به طوری که، ژاک دمورگان در اوایل قرن حاضر ضمن بازدید از این بنا، آن را قصری می‌پندارد و با ارائه طرحی از منار سلجوقی، آن را مقبره برجی شکلی فرض می‌کند (دمورگان، ۱۳۳۸).

در چند دهه اخیر حفريات و کاوش‌هایی در این مسجد صورت گرفته و توانسته برخی از ویژگی‌های معماری این مسجد را به ما بشناساند. با وجود همه این اطلاعات، باز هم به نظر می‌رسد درمورد تمام ویژگی‌ها و ابعاد این مسجد بررسی‌های کاملی صورت نگرفته است و این مسجد علی‌رغم آن همه شایستگی‌های معماری و هنری، چندان در گستره دید و بررسی محققان و کاوش‌های باستان‌شناسی قرار نگرفته است. از آنجا که تقریباً اثرات مکتوب جامع و کامل چندانی در میان پژوهش‌های مرتبط با

۱- این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد مصطفویه بیدبرگ با موضوع، «بررسی تحلیلی ویژگی‌های ساختاری و کالبدی، شیوه‌های معماری و هنر ادوار مختلف در مسجد جمعه اردبیل» می‌باشد